

DOI 10.51558/2490-3647.2022.7.3.13

UDK 821.163.4(497.6).09:398

Primljeno: 20. 08. 2022.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Sead Šemsović

ALIJA BOJIČIĆ – IZMEĐU HISTORIJSKIH PREDAKA I EPSKE BIOGRAFIJE¹

Famoso Turco Alia Boicich commandanta di Duare
(Providur Girolamo Contarini)

Odnos ličnosti i lika oduvijek je privlačio pažnju istraživača kako usmene tako i pisane književnosti, s tom razlikom što su istraživači usmene epike uvijek zalazili u detaljne potrage za historijskom ličnosti na temelju koje je nastao epski junak, dok su ovi drugi češće prepoznavali samog pisca i njegov privatni život unutar njegove vlastite umjetničke fikcije. Alija Bojičić predstavlja jednog od važnijih junaka bošnjačke usmene epike, čije će djelovanje biti u pograničnom dijelu Bosne i Dalmacije, te se pjesme u kojima se javlja često svrstavaju u uskočko-hajdučki ciklus. Historija je ponudila najmanje trojicu historijskih ličnosti koje su mogle poslužiti epskom pjevaču za kreiranje ovoga lika. Sasvim sigurno može se kazati da je onaj najstariji historijski predak zapravo ponajviše i utjecao na osobine i osobnosti ovoga epskoga

¹ Jednog se dana u kabinetu na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu pojavio Ahmet Bojičić (rođen 4. 5. 1943), učitelj u penziji, iz zaseoka Bojičića Mahala u Selima kod Uloga, s molbom da se pozabavim istraživanjem historijskog i epskog Alije Bojičića i da napišem naučni rad na tu temu. Budući da se Ahmet bavio porodičnim stablom, pronašao je nekoliko historijskih ličnosti s ovim imenom, koji su mogli dati doprinos u nastanku ovoga epskog junaka, kao i dobar dio epskih pjesama u kojima se on javlja. Tom prilikom donio je pripremljeni materijal, što je bio ozbiljan osnov od kojeg se lahko dalo krenuti u dalje istraživanje građe i literature. Najprije Ahmetovo zalaganje da pronađe put do istraživača bošnjačke usmene epike, potom strpljenje da ta tema konačno dođe na red (a bilo je potrebno nekoliko godina), te ustrajnost u povremenom i nenametljivom javljanju da upita „ima li šta?“, zavrijedili su ovu kratku bilješku i konačnu zahvalnost za sve ovo i, naravno, za ukazano povjerenje.

junaka. Dosadašnja istraživanja odnosa ličnosti i lika u bošnjačkoj usmenoj epici obuhvatila su Aliju Đerzeleza i Muju Hrnjicu, dok je Alija Bojičić ostao po strani.

Ključne riječi: epski junak; historijski predak; epska biografija; Alija Bojičić

Propitivanja epskih biografija kreću se prije svega od potrage za historijskim činjenicama koje makar donekle osvjetljavaju stvarnu ličnost na temelju koje je nastao određeni epski junak. Stvaranje lika književnog djela oduvijek je privlačilo pažnju, pa je i sam Aristotel razaznavao junaka tragedije kao “boljeg od nas” i junaka komedije kao “goreg od nas”, čime je zapravo i nastao prvi književnoteorijski pogled na odnos stvarnosti i fikcije kroz karakter lika. Epski junak nastaje kao „bolji od nas“, ali njegov životni put ga ne vodi ka propasti, kao u tragediji, nego ka pobjedi, čime zavređuje naše divljenje, a ne sažaljenje kakav je slučaj sa tragedijom. Osim Alije Đerzeleza i Marka Kraljevića, koji su mitski junaci usmene epike, jer sobom nose određene nadnaravnosti, ostali su epski junaci južnoslavenskih epika tipično epski junaci – *iznad su ostalih ljudi, ali ne i iznad njihove prirodne okoline* (Lešić 2011), dok će Tale Ličanin biti sasvim atipičan epski junak.

Osobine i osobenosti jednog epskog junaka u uskoj su vezi s vremenom i okolnostima njegova nastanka i kasnijega razvoja. Iako se neće mijenjati unutar jedne pjesme, kao što se ni Homerov Odisej ne mijenja uprkos desetogodišnjem putovanju i brojnim različitim susretima i nevoljama, jedan se epski junak nužno mijenja kroz razdoblja u kojima nastaju i prenose se pjesme o njemu. Tako ćemo razaznavati stanovite promjene unutar karakternih osobina Alije Đerzeleza u pjesmama iz Marjanovićevog ili Hörmannovog zbornika u odnosu na pjesme iz repertoara Avde Mededovića (Šemsović 2017). Oblici kulturalnog zapamćenja životnih okolnosti u kojima se nalazi epski pjevač evidentno su utjecale na nakićenost (Schmaus 1959: 129) ne samo epskog svijeta nego i karakterologije epskoga junaka.

Oskudnost historijskih podataka o bilo kom epskom junaku s južnoslavenskoga prostora te bogat epski život književnoga lika često su dovodili do miješanja zbilje i pjesme, odnosno faksije i fikcije, naročito kada se radi o usmenoj epici čija je društveno-politička angažiranost snažno prisutna sve vrijeme njezinog postojanja, što je bilo posebno primjetno u periodu romantizma, te kod svakog narednog ratnohuškackog narativa (Čolović 2000; Čolović 2017)

HISTORIJSKI ALIJA BOJIČIĆ – PREDAK EPSKOGA JUNAKA

U južnoslavensku folkloristiku i nauku o književnosti Aliju Bojičića uveo je Stjepan Banović radom u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* prije skoro stotinu godina (XXV, 1924: 63-65), nakon čega će najprije uslijediti rad Boška Desnice iz 1934. godine, te potom i natuknice u *Hrvatskoj enciklopediji* (1942) i *Enciklopediji Jugoslavije* (1955). Prvu natuknicu potpisuje Muhamed Hadžijahić i ona sadrži, vjerovatno uredničkom intervencijom, omašku da se Alija Bojičić „spominje u našim pjesmama ustaškog ciklusa“, umjesto ustaljenog imenovanja „uskočkog ciklusa“.² Druga je natuknica ostala nepotpisanom, ali je pritom znatno detaljnija u predstavljanju ovoga epskog junaka. Sasvim je znakovita činjenica da u narednim izdanjima *Enciklopedije Jugoslavije* Alija Bojičić neće dobiti svoje mjesto, što ukazuje na prestanak bavljenja ovim junakom u domaćoj kako historiji tako i folkloristici.

Kao jedini ozbiljniji naučni rad i ujedno posljednje bavljenje historijskim Alijom Bojičićem pojavit će se kraća studija S. Banovića 1964. godine pod naslovom „Datum pogibije opjevanog junaka Bojičića Alije“, također u *Zborniku*. Pažnja svih navedenih radova dominantno je bila okrenuta ka evidentiranju činjenica o historijskoj ličnosti Alije Bojičića. Svi su autori saglasni da se radi o dizdaru tvrđave u Zadvarju koji je 1663. godine poginuo u sukobu s mletačkim vlastima. Prvi spomen pripisuje se Vuku Frankopanu i njegovom izvještaju iz 1641. godine (Ivić 2016, Kreševljaković 1991), dok glavni izvor za ovaj događaj jeste *Kronika* opata Pavla Šilobadovića o četovanju u Primorju, a koja obuhvata period od 1662. do 1668. godine. Hronika je još krajem 19. stoljeća bila prevedena i objavljena u *Starinama JAZU*,³ a u njoj nailazimo na dva, za ovu priliku, važna pasusa:

„1663. miseca travnja na 24. Alija Bojičić uhiti u Bašku polju 5 fratara a šestom glavu osiče i 2 dice i momka, sve ji proda na Livno janjičarom za 500 groša.

1663. miseca travnja na 26. harambaše primorske zatekoše Aliju Bojičića s bratom i još ji 8 š njime u Vrulji u špilji i jedva ji izvadiše. Aliju pogubiše i još ji š njime 5, a 4 živa dovedoše. Turci naše tri ubiše.“ (prema Banović 1921: 64)

Stanovita razilaženja između Banovića i Desnice uslijedit će jer Desnica smatra kako je nelogično da je drugi događaj uslijedio samo dva dana kasnije, pozivajući se pritom na znatno kasnije izvore od Šilobadovića koji je, po svoj prilici, bio svjedokom samog događaja. Tako će Desnica navesti zabilješku fra Gašpara Vinjalića, koji će

² Vrlo je moguće i da se ne radi o pogreški, jer je isti pojam koristio i Branko (Drechsler) Vodnik (1913).

³ *Starine*, XXI (1889)

datum smrti odrediti kao 26. maj, a ne april, kako je zabilježio Šilobadović. Vinjalićevu dataciju pratit će i fra Andrija Kačić Miošić u svom znamenitom djelu *Razgovor ugodni naroda Slovinskoga* iz 1756. godine, pri čemu donosi Šilobadovićevu hroniku, s određenim dopunama, među kojima je nova datacija smrti. Banović se ipak zalaže za dataciju iz *Kronike* pravdajući je činjenicom da „dizdar se nije smio udaljiti od grada ni u doba mira ni u doba rata, a ako je to baš iziskivala služba, onda je činio sa znanjem i dopuštanjem kadije svoga kadiluka“, citirajući Hamdiju Kreševljakovića. Sve će to Banović dodatno popratiti sljedećom analizom:

„Bojičiću nije trebalo lično voditi, pogađati i prodavati zarobljenike u Livnu, već je on to učinio preko drugih svojih pouzdanika, a sigurno je da se on ne bi ni usudio ostaviti bez sebe onako važnu tvrđu kao što je onda bilo Zadvarje koje je tik granice, isto kao Klis, čuvalo prolaz prema turskom teritoriju u krajini imotskoj i Bosni. A kad bi sve i htio, on kao glavni zapovjednik, „dizdar“, pogranične tvrđave, nije smio nje i njezina najbližeg područja ostaviti po turskim zakonima onog vremena.“ (Banović 1964:12)

Činjenica da su i Baško polje i pećina Vrulja na mletačkoj teritoriji ukazuje da se Bojičić jeste u manjem rasponu kretao izvan zidina granične tvrđave, i to iz razloga što je „zaštićen turskim teritorijem s leđa, mogao se spustiti sa svoga zadvarskog klanca u primorsko susjedstvo dva sata pješice do Baškog polja, a pogotovo do Vrulje koja je daleko tek tri kilometra u zračnoj liniji, ali nikako nije smio ostaviti tvrđu na nekoliko dana trgujući robljem u Livnu“ (Banović 1964: 13).

O samom događaju Bojičićeve smrti govorit će i generalni mletački providur za Dalmaciju Girolamo Contarini, u čijim će se spisima naći i ova zabilješka:

„Koliko je god ispala korisna za podanike a dična za oružje smrt glasovitog Turčina Alije Bojičića, dizdara u Zadvarju, jer je ona presjekla nesnosne muke i štete, koje je on za života zadavao cijelom onom kraju, toliko su postali dostojni javnog zahvalnog priznanja oni harambaše, koji su, hrabro se boreći, imali sreću da pobijede i liše života tako pogubna dušmanina. Stoga snagom ove zapovijedi i vlašću Našeg Generalstva naređujemo da harambaša Mihail Miličević rečeni Kovač koji je među ostalima sudjelovao u tom činu, bude uvršten sa jednom cijelom vojničkom platom, koja će mu biti izdavana za trajanja rata (...).“ (Banović 1964: 9)

Ova je zabilješka nastala 22. juna 1663. godine, a samo četiri dana kasnije Contarini izdaje još jednu sličnu u kojoj bajraktara Đurđa Radnića nagrađuje s polovinom vojničke plaće „za zasluge stečene pri onom istom junačkom činu u Vrulji“ (Banović

1964: 9). Činjenica da i sam neprijatelj s uvažavanjem govori o Aliji Bojičiću, te da bogato nagrađuje jednog od harambaša i jednog bajraktara zaslužne za dizdarevu smrt, ukazuje na izuzetan historijski značaj Alije Bojičića. Budući da su mletačke vlasti i lokalno stanovništvo često pokušavali da dizdare graničnih tvrđava potkupljuju radi potrebe trgovine na osmanskoj teritoriji, sasvim je sigurno da ovakav odnos prema dizdaru Zadvarja ukazuje kako je po svoj prilici bio nepotkupljiv, što je zapravo i rezultiralo opaskom da su njegovom smrću prestale „nesnosne muke i štete“, a ne pljačke, ubistva i progoni, kako bi se to na prvu moglo protumačiti. Budući da nemamo sačuvane izvore „sa druge strane“ o istom događaju, možemo tek pretpostavljati koji bi sve razlozi mogli biti za zarobljavanje fratara, posebno ako znamo da je još *Ahdnamom* od 28. maja 1463. godine Osmansko carstvo odobrilo djelovanje franjevačkog reda u Bosni. Da li su ovi fratri uhvaćeni u nekim nedozvoljenim radnjama ili u nekoj vrsti uhođenja, na temelju dostupnih izvora ne možemo sasvim sigurno kazati.

Pored historijske ličnosti zadvarskog dizdara, jedan nišan u gradskom parku u Bugojnu ukazuje na postojanje još jednog Alije Bojičića, o kome osim godina rođenja i smrti nemamo nikakvih drugih podataka. Na uzglavnom nišanu uz ime i prezime stoji tek podatak da je ovaj Alija Bojičić rođen 1684., a poginuo 1729. godine.

O trećoj historijskoj ličnosti pod istim imenom nalazimo vrijedne historijske podatke, ali pritom nemamo niti godinu rođenja niti godinu smrti. U radu Hamdije Kapidžića o Stocu u 19. stoljeću, nalazimo podatke o žalbama dubrovačkih vlasti na ispade i samovolju janjičarskih prvaka Ali-baše Bojičića i njegovog brata Mahmudbaše, najprije janjičarskom serdaru u Stocu, Jašar-begu Šariću, potom (14.8.1749) janjičarskom agi u Sarajevu i konačno (26. 12. 1749) bosanskom valiji u Travniku. Pritom, nije nam poznato kako se cijeli slučaj okončao. Iz dostupnih vijesti saznajemo da su braća Bojičić očigledno prznice te da niži nivoi janjičarske vlasti nisu bili u stanju kontrolirati ih.

Nesumnjivo je prisustvo navedenih historijskih ličnosti u postupku kreiranja epskog junaka Alije Bojičića, s jasnim pitanjem obima i intenziteta utjecaja na konačno uobličenje. Ova tri stvarna života uspješno su kreirala jedan književni život, odnosno tri realne biografije bile su inspiracijom za kreiranje jedne epske biografije. Pritom, iznimno je teško jasno razlučiti gdje počinje, a gdje završava koji historijski predak ovoga epskog junaka. S druge strane, epska biografija je zapamtila segmente stvarnih života te želje i stremljenja kolektiva koji je kreirao svog epskog predstavnika.

KA EPSKOJ BIOGRAFIJI ALIJE BOJIČIĆA

Epskim junakom Alijom Bojičićem u više se navrata bavila Đenana Buturović te u novije vrijeme Mirsad Kunić, koji su svojim radovima iscrtavali obrise značaja ovoga junaka u širem kontekstu bošnjačke usmene epike (Buturović 1992; Kunić 2012). Bojičićevim znamenitim odnosom prema vlasti, u svojoj knjizi *Bosanska krajina – historija, legende, mitovi* bavila se i Ramiza Smajić, te će, u kontekstu bošnjačkih junaka koji ratuju za cara, Bojičićeva izjava iskazivati „ravnodušnost junaka u odnosu na cara“ (Smajić 2009: 170). Bojičić se pojavljuje pod imenom Alija, Delalija (Del-i-Alija), čak i Alil, sa prezimenom Boičić, Bojičić, Bojčić pa čak i Bojković. Budući da je uvijek vezan za primorje, pojavit će se i ime Primorac Alija.

Najstarija zabilježena pjesma u kojoj se pojavljuje Alija Bojičić nalazi se u *Erlangenskom rukopisu* pod brojem 90 (*Ni zorice, ni bijela danka*). Govori o osman-skom osvajanju grada Morovića 1538. godine. U pjesmi će Poičiću Alija pogubiti morovićkog kapetana Ivu.

Kao glavni ili jedan od glavnih junaka Alija Bojičić se javlja u pjesmama: *Pisma Bojičića Alije*⁴, *Bojičić Delalija i ban od Janoka* (MŠ; SO, 6), *Ženidba Bojičić Delalije i Ličkog Mustajbega* (MH III, 7), *Ženidba sirotan Alije* (KH II, 71), *Zarobljavanje Rakocija bana na Mrkalju* (KH II, 63), *Buljuk-baša Mujo i Litrešić ban* (SO, 3)⁵, *Osman bajraktar i zadarski ban* (KH III, 7), *Ženidba Bojičić Alije* (KH III: sažetak br. 2), *Nahod i Radovan, sinovi Bojičić Alije* (ZČ i MRČ) (prema Kunić 2012); junakovo javljanje iz groba uvodnom je motivacijom za razvoj pjesme: *Kladušanin Mujo i Kostreš harambaša* (KH II, 51) i *Osveta Bojičić Alije* (KH II, 68), *Halilens Grab ili Osveta Bojičić Alije* (FK, 1896: 14-25), junak se samo imenom spominje u pjesmama: *Mustaj-beg Lički u ropstvu kod zadarskog bana* (KH I, 24: 367-370), *Hrnjice u Petrovom gradu* (KH I, 34:1), *Filip Madžarin i Gojeni Halil* (KH I, 32: 1333-1339) i *Ženidba Sirotan Alije* (ZČ i MRČ, str 197-200).

U Vukovim zbirkama nailazimo na tri pjesme u kojima je „glavni junak“ Alija Bojičić, ali struktura pjesama ukazuje na vještačku i tendencioznu proizvodnju ovih tekstova, te da one ni u kom slučaju ne pripadaju korpusu kolektivne tvorevine: *Ženidba od Zadra Todora* (VK III, 24)⁶, *Dva Kurtića i Bojičić Alil* (VK III, 35) i *Bojičić*

⁴ Zbornik Miroslava Alačevića, Zbirka Matice Hrvatske, br. 177. b, pjesma broj. 92. (Buturović 1992: 450)

⁵ Pjesma *Buljuk-baša Mujo i Litrešić ban* najprije je bila objavljena u „Bosanskoj vili“ (1892: 410-413, 429, 430-431 i 451-453). Naslov rubrike u kojoj je pjesma objavljena je „*Srpske narodne umotvorine*“, s naznakom da je pjevao Omer Velić u Čajniču. Sait Orahovac je pjesmi na leksičkom planu vratio duh bosanskog jezika: *kava u kahva* i slično.

⁶ U „Registru pevača i kazivača, sakupljača i zapisivača“ stoji da je ovu pjesmu zapisao Jovan Pavlović, bez navođenja imena pjevača.

Alija i Glumac Osman-aga (VK III, 36)⁷. Sižejni obrasci ovih pjesama u potpunoj su suprotnosti sa logičnim razvojem scena epske pjesme, ili općenito, epske forme. Sve tri pjesme započinju slikom bošnjačkih epskih junaka, koje pjesma prati sve do bojnog polja, da bi na samom bojnom polju izgubili bitku od strane neprijateljske vojske. Sasvim je očigledan princip preuzimanja matrica bošnjačke usmene epike, koje nisu strukturno prerađivane, već je samo konačni ishod bitke promijenjen. Oblikovanje pojedinačnih scena unutar preuzetog sižejnog obrasca nužno je moralo proizvesti nove ideološke slojeve, koji su sada, u potpunoj suprotnosti sa strukturom pjesme. Epska forma podrazumijeva da na samom početku recipijent bude upoznat sa glavnim junakom te da ga prati na njegovom putu do pobjede, a ukoliko glavni junak i bude ubijen (Ahilej u *Ilijadi*) njegovi saborci će izvojevati pobjedu. Stoga ovdje jedino možemo iščitati da su navedene pjesme nastale izvan prirodnog ambijenta epske tradicije, pri čemu je sasvim sigurno da je kreator pjesme *Ženidba od Zadra Todora* znatno vispreniji od svojih kolega koji su kreirali druge dvije pjesme, čime sam problem vještačkog kreiranja nije umanjen. Epski su principi do te mjere narušeni da oduševljenje Gojenog Halila dok posmatra svatove od Zadra Todora nema epsku funkciju, jer to oduševljenje snagom i izgledom svatova služi tek onda kada svatovi budu pobijedeni, dok prilikom njihove pobjede epska funkcija same scene je neispunjena. Epski junak mora pobijediti mnogostruko jačeg neprijatelja – David Golijata, Marko Kraljević Musu Kesedžiju ili Ivo Senković Agu od Ribnika. Svijet koji ove pjesme donose ni u kom slučaju nije autentično epski, i to zbog pogrešne upotrebe preuzetih sižejnih obrazaca. Stoga će i status Alije Bojičića u ovim pjesmama biti sasvim uvjetan. S jedne strane odgovarat će naslijeđenim znanjima o neustrašivosti ovoga junaka, a s druge će biti postavljen kao epski neprijatelj nekom „slučajnom“ epskom junaku.

Prostor kojim se Alija Bojičić kreće, odnosno njegova epska geografija, izgleda tako da nekada živi u Podgorju (MH, III, 7) te se kreće niz Kotare, niz Liku, preko Vučjaka i Kunar planine, kroz Mazinac i Suljanski klanac na Staparje. Nekada živi u Bojkovu selu (Hörmann II, br. 63) te kreće za Vrljiku kako bi isprosio djevojku, pa se s njom i svatovima preko Mrkalje vratio se u Bojkovo. Nekada se Bojičića kula nalazi na „eski Kladuši“ (Hörmann II, br. 68), a Bojičićev mezar na Prolog planini, gdje je i poginuo, a često mu mir remeti od Vrljike ban. Nekada prolazi kroz Budimsko polje, potom kroz Bukovicu, Ogorelicu, Bošljen-goru i Jablan-planinu, preko Klisurskog polja do „Klisure grada“ (KH III, sažetak br. 2)

⁷ Pjesme pod brojevima 35. i 36. prema “Registru” je sakupio i zapisao sam Vuk Karadžić od neimenovanih pjevača.

Od uže porodice ima majku (MH III, 7; KH II, 63), majku Ismihanu (KH I, 32, 1335), sestru Zlatiju (SO, 3), sestru Ajku Bojkovića (KH I, 34), brata Bojičić Osmana (KH II, 68) te ljubiu Zlatiju, sestru Mustajbegovu (KH II, 63), ljubiu, sestru zadarskog bana (KH III, 7), sina Omera (SO, 6), dva sina i šćer (MH III, 7: 770) te daidže Muju i Halila (KH III, sažetak br. 2).

Među saborcima se ističu Mustajbeg Lički (MH III, 7), od Kladaše Mujo i Halil (MŠ; SO, 6), Tale Ličanin (MH III, 7), Vrcić bajraktar i Maljković Stipan (MH III, 7), Mehmed-aga Šarac i Kurtagić Selim (KH III, sažetak br. 2).

Epski neprijatelji su mu Kostreš harambaša (MŠ; SO, 6), Gavran kapetan (MH III, 7), Ban od Janoka (MŠ; SO, 6), Litrešića ban (SO, 3), Zadarski ban (KH III, 7).

Odnos historijske ličnosti i epskog junaka česta je tema pri analiziranju jednoga epskog svijeta. Na južnoslavenskom je prostoru posebnu pažnju privlačio nastanak lika Marka Kraljevića na temelju ličnosti Kralja Marka, pri čemu je zanimljivu paralelu ostvarivao odnos vazalnog statusa historijske ličnosti prema Osmanskom carstvu u odnosu na borca protiv osvajača u raznolikim temama usmene epike. Taj je snažan kontrast ukazivao na izrazitu potrebu kolektiva da kreira vlastitog epskog predstavnika i predvodnika, makar i od historijske ličnosti koja to očigledno nije bila. Ozbiljnu studiju o ovoj temi objavio je Ljubomir Zuković 1974. godine, dok se samom epskom biografijom podrobno pozabavio Ivan Zlatković u svojoj knjizi *Epska biografija Marka Kraljevića – tematsko-motivska osnova* iz 2011. godine. Posebno se zanimljivim i nadasve važnim čine knjige *Senjski uskoci u narodnoj pjesmi i povijesti* Anđelka Mijatovića, koja je strukturirana da svaku pjesmu prate historijski podaci s precizno navedenim izvorima, te knjiga *Biografije epskih junaka* Snežane Samardžije iz 2008. godine. O junacima bošnjačke usmene epike u paraleli s odgovarajućom historijskom ličnošću, pored Mijatovićeve povremene doticanja, najusredsređenije bavili su se Aleksije Olesnicki (1933 i 1934), Đenana Buturović (1972/1973 i 1975) i Munib Maglajlić (1987, 2004 i 2010), pri čemu su se historijskim pretkom Alije Đerzeleza bavili Olesnicki i Buturovićeva (1975), historijskim precima Muje Hrnjice Buturovićeva (1972/1973) i Maglajlić (1987), a Maglajlić se pritom bavio još i precima Mustaj-bega Ličkog (2004) i Jusufom-alajbegom Filipovićem kao historijskim pretkom epskih junaka (2010).

Epska pjesma je zapamtila *Famoso Turco Alia Boicich commandanta di Duare*, kako ga je kratko opisao providur Girolamo Contarini, najprije kao neustrašivog junaka koji se Boga boji malo, sultana nimalo, a vezira ko dorata svoga, ili nazivajući ga jednostavno „silan Bojkoviću“ (KH II, 71). Iako u potpunosti odgovara matrici epskog junaka i ni na koji način je ne iznevjerava, njegova je dominantna karakterna

odlika „silina osvajanja“. Bojičić kao epski junak do te mjere biva personifikacijom ove osobine da će se njegovo ime javljati u pjesmama koje govore o događajima koji su se zbili prije njegova rođenja, kakav je slučaj s pjesmom iz *Erlangenskog rukopisa*.

Mustajbeg Lički će na sestrin zahtjev da je uda za Bojičića kazati kako je njega vlahnja rodila (MH III, 7: 65-69), a Mujin brat Halil će Bojičićevu ženu isprostiti tokom njegova sužanjstva (MŠ; SO, 6), kao što će i sam Bojičić preprostiti ljubicu Osman-bajraktara dok ovaj robija u zindanu od Zadarja bana (KH III, 7: 224)

U skladu sa uskočkom praksom Bojičić otima nekog od porodice neprijatelja pa traži otkup (MŠ; SO, 6), ponekad ga na mejdanu zamjenjuje saborac (MH III, 7: 566), a nekada i sam izlazi neprijatelju na mejdan, što će u konačnici proizvesti neke od najljepših opisa mejdana:

„Ban uzjaha, ni mukajet nije,
Alija mu stade na mejdanu,
A ban vranca vrati od mejdana.
Koplje turi po ušima vrancu,
A Aliji po svilenu pasu.
Kad primače do Alije blizu,
On otište koplje ubojito.
Dorat dobar, stari česedžija,
A Alija mladi binjedžija.
Dorat pade na koljena prva
Alija se po grivi savija
Preko njega koplje preturilo
Ban pobježe poljem na topove,
A Alija za njim na doratu.“ (KH II, 63:376-390)

Scena posebno dobija na efektivnosti najprije kratkim naznakama iz slijeda radnje što usporava razvoj događaja, a potom jednostavnom upotrebom nesvršenog glagola *savija* čime nastaje filmski efekt usporenog kretanja junaka na konju. Budući da je u prethodnom stihu iskorišten glagol u svršenom obliku *pade*, isto tako i u narednom stihu *preturilo*, glagolom *savija* se ostvarilo iznenadno, a dodatno usporavanje radnje, što sve zajedno ostavlja izuzetan dojam na recipijenta. Pjesničko umijeće stanovitog guslara Paše Gute iz fočanske Jabuke (Buturović 1976) jasno se razaznaje u bogatim slikama ove epske pjesme.

Posebno se čini zanimljivim pojavljivanje motiva „čovjek se iz groba žali da mu ubica dolazi na grob i zove ga na mejdan, inače će mu grob raskopati“ (Krstić 1984:

118) u ciklusu bošnjačkih epskih pjesama o Aliji Bojičiću. Krstić u svom „Indeksu motiva narodnih pesama balkanskih Slovena“ ovaj motiv je pozicionirao unutar grupe „Psihofizička čuda“ te podgrupe „Mrtav čovek govori“, dajući mu oznaku C 4,1,4. Prema Krstićevoj evidenciji ovaj se motiv javlja tek u devet pjesama, među kojima su dvije iz Hörmannove zbirke (KH II, 51 i 68) u kojima se navedeni motiv odnosi na Aliju Bojičića.

S druge strane, u ovim se pjesmama Alija Bojičić obraća svojoj majci, što sam motiv djelimično proširuje i na naredni tip „Mrtvac iz groba kaže majci, ili kome drugome, da ne plače i ne žali više za njim“ (C 4,1,5).⁸ Takvim djelimičnim preplitanjem motiva, jer se junak žali na neprijateljeve prijetnje, a ne na majčine suze, ostvaren je snažan emotivni efekt. Stoga ovaj sloj usmene epike Bošnjaka možemo tretirati kao jedan od najstarijih slojeva, jer je sasvim očigledno da njegova slaba prisutnost nije pogodovala opstanku u deseteračkom epskom svijetu, koji je, sasvim je očigledno, ipak donio drugačija mjerila u odnosu na starije epske obrasce. Sam antagonizam između živog epskog neprijatelja i junaka u zagrobnom životu ukazuje na živo vjeronjavanje u komunikaciju između živih i umrlih, a što će se kasnije pokazati i u junakovoj žalbi majci. Ovakve će scene u epskim pjesmama kasnijega postanja biti sasvim izuzete.

* * *

Alija Bojičić ne pripada prvoj petorki bošnjačke usmene epike – Alija Đerzelez, Mustaj-beg Lički, Mujo Hrnjica, Halil Hrnjica i Tale Ličanin – ali svojim osebnim epskim životom, s jedne, te historijskim činjenicama koje su došle do nas, s druge strane, zasigurno predstavlja jednog od važnijih junaka bošnjačke usmene epike. Dalja istraživanja ove teme sasvim sigurno će pokazati da u brojnim rukopisnim ostavštinama postoji još cijeli niz pjesama u kojima se ovaj junak pojavljuje u većoj ili manjoj mjeri, ali cilj ovog rada i nije bio da iscrpi temu i stavi tačku na istraživanje odnosa historijske ličnosti i epskoga junaka Alije Bojičića, već tek da naznači neka najznačajnija mjesta u ovoj temi.

⁸ Motiv „Mrtvac iz groba kaže majci, ili kome drugome, da ne plače i ne žali više za njim“ (C 4,1,5), prema samom *Indeksu* znatno je prisutniji u usmenom stvaralaštvu južnoslavenskih naroda. O samom motivu i njegovom prisustvu i u partizanskoj usmenoj poeziji posebno je pisala Maja Bošković Stulli (1971), osvrćući se na partizansku pjesmu „Na Kordunu grob do groba“, koja cijela počiva na ovome motivu.

Skraćenice i izvori za korištenu građu:

KH I i KH II – Hörmann, Kosta (1996), *Narodne pjesme Bošnjaka*, I i II, Svjetlost, Sarajevo

KH III – Hörmann, Kosta (1966), *Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini. Iz rukopisne ostavštine Koste Hörmanna*, Sarajevo

ZČ i MRČ – Čolaković, Zlatan i Marina Rojc-Čolaković (2004), *Mrtva glava jezik progovara*, Almanah, Podgorica

Karadžić, Vuk S. (1988), *Srpske narodne pjesme*, III, Prosveta, Beograd

MH III – Marjanović, Luka (1898), *Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme (Muhamedovske)*, III, Matica hrvatska, Zagreb

MH IV – Marjanović, Luka (1899), *Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme (Muhamedovske)*, IV, Matica hrvatska, Zagreb

SO – Orahovac, Sait (1976), *Stare narodne pjesme Muslimana*, Svjetlost, Sarajevo

MŠ – Šunjić, Marijan (1915), *Narodne junačke pjesme iz Bosne i Hercegovine*, Tisk. Daniel & A. Kajan, Sarajevo

LITERATURA:

1. Banović, Stjepan (1921), "O nekim historičkim licima naših narodnih pjesama", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 42, 57-104.
2. Banović, Stipe (1964), "Datum pogibije opjevanog junaka Bojičića Alije", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 42, 7-13.
3. Bošković-Stulli, Maja (1971), "Narodna poezija naše oslobodilačke borbe kao problem suvremenog folklornog stvaralaštva", u: *Usmena književnost*, Školska knjiga, Zagreb, 317-355.
4. Buturović, Đenana (1972/1973), "Epska narodna tradicija Muslimana Bosne i Hercegovine od početka 16. v. do pojave zbirke Koste Hörmanna (1888)", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, nova serija CCVII/XXVIII, E, str. 5-100.
5. Buturović, Đenana (1975), "Gerz Ilyas – Đerzelez prema historijskim izvorima XV, XVI i XVII vijeka", *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XLI, sv. 3-4, 172-186.
6. Buturović, Đenana (1976), *Studija o Hörmannovoj zbirci muslimanskih narodnih pjesama*, Svjetlost, Sarajevo.
7. Buturović, Đenana (1992), *Bosanskomuslimanska usmena epika*, Svjetlost, Sarajevo
8. Čolović, Ivan (2000), *Politika simbola*, Beograd
9. Čolović Ivan (2017), *Smrt na Kosovu polju*, Beograd
10. Desnica, Boško (1934), "Alija Boičić", u: "Nekoliko priloga istorijskom proučavanju narodne pjesme", u: Desnica, Vladan (ur.), *Magazin sjeverne Dalmacije*, Hrvatska Štamparija S. Vidović, 19-21.
11. *Enciklopedija Jugoslavije*, I – A-Bosk (1955), Izdanje i naklada Leksikografskog Zavoda, Zagreb
12. *Enciklopedija Jugoslavije*, II – Bje-Crn (1982), Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb
13. *Hrvatska enciklopedija*, III– Boj-Cle, (1942), Naklada konzorcija hrvatske enciklopedije, Zagreb
14. Ivić, Aleksa (1916), "Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI i XVII vijeku", *Starine*, XXXV, 295-374.
15. Kapidžić, Hamdija (1940), *Stolac u XVIII vijeku*, Bosanska pošta, Sarajevo
16. Kreševljaković, Hamdija (1991), *Izabrana djela, knj. 1: Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo

17. Krstić, Branislav (1984), *Indeks motiva narodnih pjesama balkanskih Slovena*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd
18. Kunić, Mirsad (2012), *Usmeno pamćenje i zaborav. Krajiška epika i njeni junaci*, CKO, Tešanj
19. Lešić, Zdenko (2011), *Junak, Junakinja*, u: Živković, Dragiša (ur.), *Rečnik književnih termina*, Romanov, Banja Luka
20. Maglajlić, Munib (1987), "Epski i istorijski Mujo Hrnjica", *Oslobođenje*, XLIV, br. 14099, 19. 9. 1987., 16.
21. Maglajlić, Munib (1987), "Literarni Hrnjica: lik kod kojeg legendarno neusporedivo nadilazi povijesno", *Danas*, god. VI, br. 297 (27. 10. 1987), 42-43.
22. Maglajlić, Munib (2004), "Mustaj-beg Lički – od krajišničkog junaka do epskog zapovjednika", *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knj. 13, str. 145-165.
23. Maglajlić, Munib (2010), "Zbilja Krajine u pjesničkom prelamanju – Jusuf-alajbeg Filipović", *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knj. 14/15, 231-242.
24. Mijatović, Anđelko (1983), *Senjski uskoci u narodnoj pjesmi i povijesti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
25. Olesnicki, Aleksije (1933), "Tko je zapravo bio Đerzelez Alija", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 29, sv. 1, 18-37.
26. Olesnicki, Aleksije (1934), "Još o ličnosti Đerzelez Alije", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 29, sv. 2, 20-55.
27. Samardžija, Snežana (2008), *Biografije epskih junaka*, Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, Beograd
28. Šemsović, Sead (2017), *Epski svijet Avda Međedovića*, Narodna biblioteka "Dositej Obradović", Novi Pazar
29. Schmaus, Alojz (1959), *Studije o krajinskoj epici*, JAZU, Zagreb
30. Vodnik, Branko (1913), *Izabrane narodne pesmi hrvatsko-srbske. I. Junaške pesmi starejšiv časov*, s. n., Ljubljana
31. Zlatković, Ivan (2011), *Epska biografija Marka Kraljevića – tematsko-motivska osnova*, Zavod za udžbenike, Beograd
32. Zuković, Ljubomir (1974), "Istorijski kralj Marko i epski Kraljević Marko", *Izraz*, XVIII, br. 8, 197-232.

ALIJA BOJIČIĆ – BETWEEN HISTORICAL ANCESTORS AND EPIC BIOGRAPHY

Summary

The correlation between a person and a character has always attracted the attention of researchers in both oral and written literature. The main difference is that researchers of oral epics always undertook detailed searches for the historical figure based on which the epic hero was created, while the latter more often recognized the writer himself and his private life within his artistic fiction. Alija Bojičić represents one of the most important heroes of Bosniak oral epics, whose action will be in the border area of Bosnia and Dalmatia, and the poems in which he appears are often classified in the uskok/hajduk epic cycles. History has offered at least three historical figures who could have served the epic singer to create this character. It can certainly be said that the oldest historical ancestor had the greatest influence on the features and characteristics of this epic hero. So far, research into the relationship between personality and character in Bosniak oral epics has focused on Alija Đerzelez and Mujo Hrnjica, while Alija Bojičić remained on the sidelines.

Keywords: epic hero; historic ancestor; epic biography; Alija Bojičić

Adresa autora
Author's address

Sead Šemsović
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
sead.semsovic@ff.unsa.ba